

● SOLYMÁRI DÁNIEL

# Afrika a fejlődés útján?

**Tarrósy István segélyfüggőségről, migrációról, gazdasági és társadalmi változásokról**

*Kelet-Afrika a fejlődés útján* című könyvében egyes afrikai országok társadalmi-gazdasági változásait hasonlította össze, különös hangsúlyt helyezve Kenyára és Tanzániára. A pécsi Afrika Kutatóközpont vezetőjét, MTA Bolyai-ösztöndíjas kutatót többek közt arról kérdeztük, mennyiben beszélhetünk fejlettségről, fejlődésről, miközben Fekete-Afrika a nagyközönség számára még mindig a szegénység egyik szinonimája.

**– Idejétmúlt ez a leegyszerűsítő kép, vagy az élet realitását tükrözi?**

– A fejlődés fogalma nagyon összetett, ugyanis nem csupán gazdasági növekedést, bővülést takar. E tekintetben amúgy éppen jól teljesítenek a szubszaharai gazdaságok, a térség több országa,

így például Ruanda, Etiópia és Ghána a világ leggyorsabban gyarapodó gazdaságai között volt 2019-ben, átlagosan hét–kilenc százalékos GDP-növekedéssel. Az ENSZ által 1990-től mért humánfejlettségi mutató (HDI) szerint azonban továbbra is sokat kell tenniük

a kormányoknak az általános írástudás kiterjedtsége, a születéskor várható élettartam megnövelése, tehát az egészség-higiénés, illetve az oktatási-képzési kapacitások és teljesítőképességek tekintetében. A szegénység továbbra is jelen van Afrika-szerte, sőt sokak számá-



ra még mindig az alapvető szükségletek, mint a megbízható táplálék és az elérhető közelségben lévő tiszta víz megléte a tét, de az afrorealista képlet szerint – amely a mindennapi valóságokról szól, azok mentén alkot véleményt – a XXI. század első két évtizedében megindult egyfajta afrikai középréteg-képződés, ami a jövőt illetően fontos, hiszen azok, akik kicsit jobban keresnek, élnek, többek között arra ösztönzik, akár kényszerítik az országokat vezető politikusokat, hogy megfelelő törvények garantálják gyarapodásukat, a befektetett munkájuk megtérülését, annak a társadalom felé történő visszaforgatását, ezáltal előmozdítva a társadalom általános fejlődését. E megközelítésben foglaltam össze első önálló monográfiámban még 2011-ben az akkorra már több éven át folytatott terepi projektjeim tapasztalatait egy történelmi ív mentén, a Kelet-afrikai Közösség tagállamaira fókuszálva.

– **Fejlődés, urbanizáció, növekvő GDP, helyi sikertörténetek ide vagy oda, az afrikai kormányok olykor mintha elfordulnának bizonyos társadalmi bajoktól. Százezres nagyvárosi nyomortelepek, elnéptelenedő vidék, törékeny közbiztonság, migrációs kihívások – évtizedes problémák, amelyekre az országoknak látszólag nincsenek saját válaszaik.**

– A városi szegregátumokkal nem csupán Afrikában nem tudnak mit kezdeni a kormányzatok. Az afrikai nagyvárosok azonban, melyek nagyon gyors ütemben „megacitysednek”, hatványozottan küszködnek a bajokkal. Én az elmúlt években a tanzániai Dar es-Salaamot, a ruandai Kigalit és az etióp Addisz-Abebát vizsgáltam meg közelebbről. Mindhárom esetben több sikeres helyi megoldást is láttam. Kigali esete pedig példaértékű: jelenleg a ruandai főváros az egész kontinens legtisztább, legélhetőbb nagyvárosa. A városvezetők és általában a kormányok számára talán a legfontosabb feladat az, hogy folyamatosan fejlessék a városok növekedésének tervszerű menedzselését. Integrált, komplex városfejlesztésben

szükséges gondolkodniuk, mely elsősorban természetesen az afrikai helyi adottságokat, igényeket és lehetőségeket veszi figyelembe. E tekintetben például a közlekedési infrastruktúra jól átgondolt fejlesztése, racionalizálása kulcskérdés, de a szlömökben (*slum: városi nyomortelep* – S. D.) élők alapvető szükségleteinek kielégítése ugyanolyan lényeges. Mindez különösen izgalmas, amikor számos esetben az éghajlat vagy a természeti és gazdasági körülmények megváltozása által indukált migráció egyre inkább a városokba hajtja a belső területeken élő embereket. Afrika egészére egyébként éppen ezek a kontinensen belül zajló migrációs cselekmények a legjellemzőbbek – a globális afrikai vándorlások több mint nyolcvan százaléka intrakontinentális.

– **Mégis mi lehet e kettőségek, elmentmondások oka? Ötven-hatvan évvel a függetlenedésük után a szubzaharai országok még mindig az önmagukra találás időszakát élik?**

– Ne feledjük, hogy súlyos örökségekkel kezdték meg független államiságukat, hiszen a gyarmatosítás végső soron nem azon munkálkodott, hogy erőssé tegye a hátszágokat. A függetlenné vált afrikai államokban persze óriási volt az eufória, de a kormányoknak rögvest azzal kellett szembesülniük, hogy többek között nem volt elég jól képzett helyi afrikai, aki megfelelően tudta volna működtetni a kormányzati gépezetet, így rögtön gellert kapott számos elképzelés megvalósítása. Sok esetben a szerkezeti gyengeségeket tetézte a hatalomra jutott vezetők „urambátyám” hivatalosztogatása és klientúraépítése. Több országban a hatalmat magukhoz ragadók csak a saját etnikai csoportjuk és persze támogató klienseik helyzetbe hozására koncentráltak, ami persze nem tett jót a társadalom egészével, hiszen az egyébként óriási nyersanyagvagyonnal és természeti kincsekkel rendelkező területek e „rossz kormányzás” miatt nem tudták kiaknázni a bennük rejlő lehetőségeket. E problémákat a mai napig cipeli magával több afrikai ország.

Mindezek mellett szükséges pótolniuk hiányosságait, hogy a globális hálózatokba, folyamatokba képesek legyenek jobban látható módon bekapcsolódni: így komoly erőfeszítéseket tesznek a fizikai infrastruktúra fejlesztésére, kiépítésére, valamint olyan megoldásokra – nem egy esetben helyi innováció mozgósításával –, amelyek minimum térségi szinten ösztönzik az együttműködést. Az államok jelentős része azonban sérülékeny, némely esetben akár bukottak is tekinthető, például Szomália vagy az állandósulni látszó polgárháborúval küzdő Dél-Szudán.

– **A nemzetközi segélyek és civil szervezetek szerepe egy másik állandó motívum. Nana Akufo-Addo, Ghána elnöke egy közelmúltbeli nyilatkozatában országa „segélyfüggőségéről”, kiszolgáltatottságáról beszélt a francia elnök társaságában. Reális, hogy saját lábára állva legyenek erősek a kontinens országai?**

– Ez a cél, de ennek elérésében a nemzetközi közösség szerepvállalása sem hagyható el. Segélyek helyett azonban – ahogyan az Európai Unió is egyre határozottabban kommunikálja – partnerségről és kooperációról szükséges beszélni. Maguk az afrikaiak azt várják el, hogy partnerként kezelje őket az adott, velük együttműködni kívánó külső szereplő, legyen az az USA, Kína, egy volt gyarmatosító ország vagy éppen Magyarországgal. A kiszolgáltatottság azonban ezzel együtt valóság. Ahogyan említettem már, Afrika sok országa sérülékeny, ami azt jelenti, hogy akár a gazdaságok szerkezetét, az egyes szektorok teljesítményét, akár magát a kormányzást vizsgáljuk, a még mindig a periférián lévő afrikaiak sok esetben függenek a világgazdaság centrumállamaitól, és új függőségi viszonyba kerültek a feltörekvő gazdaságokkal, élükön Kínával. E feltörekvő országok afrikai kapcsolatai sem igazán különböznek a gyarmati rendszert követően a vezető gazdaságok által kialakított kapcsolatoktól. Az afrikai kormányzatok legfontosabb feladata szerintem az, hogy legyenek nagyon pontosan tisztában az- ▶▶

►► zal, milyen nyersanyagokkal és egyéb lehetőségekkel rendelkeznek, és szerezzék meg a tényleges irányítást e saját erőforrások felett. Csak ekkor válhatnak képessé arra, hogy diverzifikálják gazdaságaikat és nemzetközi kapcsolataikat, ezzel pedig megerősítsék azokat a saját lábukat, melyeken később stabilan állhatnak.

– **A szubzaharai Afrika legjelentősebb társadalmi jelenségei közül a népességrobbanás, a túlnépesedés okozta szociális kihívásokat tekintik az egyik leglényegesebbnek. Mi lehet az egyes országok válasza erre a trendre, amikor a jelen gondjainak megoldása is látszólag túlmutat rajtuk?**

– Még a 2000-es évek elején *William H. McNeill* történész találóan fogalmazta meg, hogy ha a Földet 1900-ban egy intelligens lény látogatta volna meg, aztán száz évvel később megint eljött volna körülnézni, a legszembetűnőbb változás számára az emberek és a városok növekvő száma lett volna. A globális térben regionális egyenlőtlenségeket látunk demográfiai értelemben is, és Afrika éppen az a nagyrégiója a Földnek, ahol még mindig tart a népességnövekedés. Ehhez pedig rögtön kapcsolhatjuk gondolatilag a tömeges népmozgásokat, akár modern népvándorlásokat és az ezekkel járó konfliktushelyzeteket. Az erőforrások és az ezekhez való hozzáférés egyenletesebb elosztásának sürgető igénye közvetlenül magyarázza a növekvő migrációt. Az afrikai kormányzatok is azon dolgoznak, hogy állampolgáraik országaikban tudjanak boldogulni, vagy az úgynevezett regionális gazdasági közösségek alkotta országcsoportokon belül mozogjanak. A regionális összefogások támogatják például a legális cirkuláris migrációt. Az Afrikai Unió keretében jelentős összefogással évek óta zajlik az „agyelszívás” (*brain drain*) megállítása, akár visszafordítása, és én magam is tapasztaltam helyben olyan eseteket, amikor vissza tudták csalogatni a külföldre vándorolt magasan képzett szakembereket. E szám persze még alacsony, de vannak sikeres programok. Általánosságban a

biztonság és a humánbiztonság garantálása a kormányzatok legnagyobb feladata. Ha ugyanis nyugalom van, az alapvető körülmények adottak a kiszámítható, nyugodt élethez, ahol az adott gazdasági tevékenységből a helybeliek meg tudnak élni, akkor mindenki elsősorban otthon akar maradni, a faluközösségben, a nagycsaládi kontextusban, és esze ágában sincs elvándorolni. E humánbiztonság megteremtésének pedig külső szereplőként mi magunk is részei lehetünk, ha tudjuk, ismerjük és figyelembe vesszük a lokalitás adottságait, szociokulturális jellemzőit.

– **Kulcskérdés az Afrikában zajló, onnan induló migráció. Ön is többször kifejtette, hogy a népességmozgások elsősorban intrakontinentálisak, azaz országon belül, országok között zajlanak, és nemzetközi szinten is csak a sokadik célpont Európa.**

– Ahogyan arra már utaltam, a globális értelemben vett afrikai migráció zöme a kontinensen belül zajlik. Európa továbbra is fontos célpont, és ezen nem lepődünk meg, hiszen földrajzi értelemben véve közel van Afrikához, illetve sok történelmi-kulturális szál köti össze a két földrészt. Különösen a me-

diterrán térségnek van egyfajta közös interkulturális közege, amely mindig is alaphoz kijelölt vándorlási irányokat, útvonalakat. A jelzett regionális egyenlőtlenségek miatt is, egy jobb élet reményében is több esetben születik meg az a migrációs döntés, hogy Európa lesz a célpont. Pláne ha az adott európai országban a vándor kapcsolatba tud kerülni a saját diaszpórájával, amely aztán, ha sikerül bejutnia, képes segíteni a beilleszkedésben. Az elmúlt néhány évtizedben azonban új célpontok tűntek fel az afrikai vándorok számára is: egyfelől a kontinensen belül a gyarapodó számú nagyvárosok, másfelől a fel-törekvő gazdaságok, így például Kína, az Öböl-térség államai, Törökország, de akár Brazília és más latin-amerikai országok szintén. A mai IT-alapú hálózati társadalomban az információ elképesztő sebességgel terjed, s hozzájárul a vándorlások tudatosabb tervezéséhez. E kategóriához képest természetesen külön kell beszélnünk a menekültekről, akik sok esetben egyik pillanatról a másikra kell hogy elhagyják otthonaikat, mert éppen egy polgárháború vagy más fegyveres konfliktus kényszeríti erre őket. Afrika-szerte több ilyen konfliktus úzi



el az otthonaikból az embereket, s nagy többségük saját országain belül válik menekültté.

**– Dél-Afrika miért az egyik első számú migrációs célországa a kontinensen belüli mozgásoknak?**

– A Dél-afrikai Köztársaság a kontinens vezető gazdasága, és nagyvárosai egyértelmű migrációs desztinációk pusztán a vélt vagy valós gazdasági lehetőségek, munkalehetőségek miatt. Az etnikailag, kulturálisan rendkívül heterogén országban természetesen sok olyan népcsoport él, amely a makrotértségben hosszú történelmi szálakkal kapcsolódik a térség egyéb országaiban élőkhez, jelentős a diaszpórák összekötöttsége. Az országban a sokszínű afrikai népesség mellett a történelmi dinamikák okán az európai és az ázsiai közösségek is meghatározó tényezői a társadalomnak.

**– Korábban India, napjainkra Kína megjelenése az afrikai társadalmak életében új gyarmati szándék vagy fair és modern nemzetközi kapcsolatok eredménye?**

– Ez sem fekete-fehér kérdés, rendkívül összetett folyamatokat látunk. Vannak ugyan, akik egyfajta újgyarmatosításról beszélnek, de a mai folyamatgyűttes abban is markánsan különbözik a XIX. századi európai gyarmatosítástól, hogy maguk az afrikaiak viselkednek másként azzal, hogy természetesen hallatják a hangjukat, jelzik az igényeiket, elvárásaikat. A modern nemzetközi kapcsolatok rendszerében valamilyen formában az összes szereplő jelen van Afrikában, s ha ügyesen dolgoznak az afrikaiak, válogatnak az ajánlattevők közül. Az persze nem változott, hogy a külső szereplők mindegyike az afrikai erőforrásokat akarja, az afrikai piacokra akar betörni, tehát pragmatikus külpolitikákkal a saját jól felfogott nemzetgazdasági érdekeit akarja szolgálni. Még egyszer: nem feledkezhetünk meg azonban az afrikai oldalról, amely más pozícióban van 2020-ban, mint volt az 1890-es években. Kína jelentős vállalatokkal komoly előnyre tett szert az összes külső szerep-

lő közül, főként 2000 óta, amikor is útjára indította a Kína–Afrika Együttműködési Fórumot, a FOCAC-ot, amely mögé elképesztően aktív kormányzati gépezetet épített fel, ami napi szinten

képes menedzselni az afrikai projekteket. Ennek eredménye többek között az egyre terebélyesedő kínai befektetések volumene, illetve a Kínából Afrikába irányuló egyéni migráció is. Sőt, az elmúlt tíz–tizenöt évben szintén ennek következménye, hogy egyre több fiatal afrikai próbál szerencsét Kínában, akár tanulmányi célú, akár egyéb gazdasági célú migránsként. Kína sok területen járul hozzá Afrika fejlődéséhez, s egyúttal több dimenzióban és szektorban is kiaknázza Afrika erőforrásait a saját hasznára.

**– Mi lehet Magyarország szerepe ma Afrikában?**

– Egy hamarosan záruló Új Nemzeti Kiválósági Program (ÚNKP) Bolyai+ ösztöndíj segítségével éppen azt elemeztem, hogy a mai globális nemzetközi tér különböző méretű és politikai-gazdasági súllyal rendelkező aktorai, így a posztkommunista térségben a visegrádi négyek is értelemszerűen jelen lehetnek és jelen vannak az afrikai régiókban is. Különösen időszerű és indokolt alaposan megvizsgálni a magyar kormány 2019. április 2-án közzétett Afrika-stratégiáját, hiszen a magyar Globális Nyitás külpolitikai doktrínájából levezetett Déli Nyitás fejezet hangsúlyosan foglalkozik Magyarország szubszaharai afrikai jelenlétével, annak erősítésével. Ennek nem csupán az elmúlt években tetten érhető erőfeszítései érdekesek, hanem történetisége is izgalmas, hiszen a rendszerváltás előtti közelmúltunkban Magyarország

kimondottan aktív külpolitikát folytatott a fejlődő afrikai térségekkel, és a XXI. század pragmatikussága okán, de még inkább felelős EU-tagként szükséges újragondolnia szerepvállalása-

## A globális értelemben vett afrikai migráció zöme a kontinensen belül zajlik.

it a világban, így mind Észak-Afrikában, mind a szubszaharai Afrikában is. Kutatásaim egyik konklúziója az, hogy a visegrádi országok nagyjából hasonló intenzitással „tértek vissza Afrikába” a 2000–2010-es években, közel hasonló portfólióval, elsődlegesen mindannyian gazdaságdiplomáciát folytatnak, exportorientált fókusszal, tehát inkább versenytársai egymásnak, mintsem egy szubregionális szövetség képében jelenének meg. Persze meg tudunk nevezni közös fellépéseket is, egyfajta V4 brandingelés is látszódik, például a biztonság területén, a nemzetközi szervezetek békeműveleteiben való részvétel kapcsán. Magyarország a Stipendium Hungaricum programmal egyértelműen kitűnik a régióból, és az emelkedő számú kétoldalú szerződéseknek köszönhetően a hetvenes, nyolcvanas évek után egyre több afrikai fiatal tanulhat, illetve kutathat ismét magyar egyetemeken ösztöndíjasként. Az MTA Bolyai-kutatással pedig arra irányítom a figyelmet, hogy a hazánkban legálisan tartózkodó afrikaiak hídszerepet tölthetnek be anyaországai és választott hazájuk, Magyarország kultúrája és társadalmá között. Az expanzív és pragmatikus külgazdasági politikát felvonultató Afrika-stratégia számára fontos kapcsot jelenthet a globális afrikai diaszpóra ezen kelet-közép-európai szelete, többek között annak érdekében is, hogy magyar cégek, civil szervezetek, kutatók is sikeresen építsenek ki és működtessenek kapcsolatokat afrikai partnerekkel. ■